

GEBZE ERKEK RÜŞTİYE MEKTEBİ

Biray ÇAKMAK*

Feyzullah YERLİKAYA**

Giriş

19. yüzyılda, Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'de, zamanın gereklerine göre eğitim alanında, Batı'dan mülhem yenilik hareketlerine girildi. Bu çerçevede, gelişme ve ilerlemede eğitimin önemini kavrayan Osmanlı bürokratları, gereksinim duydukları memur ihtiyacını karşılamak amacıyla rüştiye mektepleri açtılar.¹ İlki, Sultan II. Mahmut zamanında açılan rüştiye mekteplerinin sayısı, zamanla hızlı bir şekilde arttı. Bu artışta kırılma noktasını, 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi teşkil etti. Bu nizamnamenin 18. maddesi, *beş yüz hâneyi mütecâviz olan bir kasaba ahâlisi sırf İslâm ise yalnız İslâm ve sırf Hıristiyan ise yalnız Hıristiyan için birer mekteb-i rüşdîye olacaktır. Ve eğer ahâlisi muhtelit ise İslâm için başka ve Hıristiyan için başka birer mekteb-i rüşdîye yapılacaktır. Ve bu vechle muhtelit kasabada mekteb-i rüşdîyesi olacak sınıf-ı ahâlinin âdedi yüz hânedan ziyâde olmak lâzımdır ve sâ'ir sunûf-ı gayr-ı Müslime hakkında bu kâ'ide cârîdir* şeklindeydi.² Kısaca bu madde, nüfusu 500 haneye ulaşan yerleşim birimlerinde rüştiye mekteplerinin açılmasını âmirdi. Bu nizamnameye göre mekâtib-i resmiye kapsamında devlet tarafından açılan rüştiye mekteplerinin her türlü masrafı Maarif Nezareti'nce karşılanacak, mektep binaları, Meclis-i Kebîr-i Maarifçe³ gönderilen veya tasdik edilen plana göre yapılacak, mekteplerde talebe sayısına göre muallim-i evvel, muallim-i sâni, muallim-i sâlis, mubassır ve hademe bulunacak ve mekteplerin eğitim-öğretim süresi dört yıl olacaktı.⁴ Ancak zamanla rüştiye mekteplerinin ders programları, personeli, öğretim süreleri vb. hususlarda önemli değişikliklere gidilmiştir.

* Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: biray.cakmak@usak.edu.tr

** Arş. Gör., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: feyzullah.yerlikaya@usak.edu.tr

1 19. yüzyılda Osmanlı yüksek bürokratlarının zihni yapılarında maarifin algılanma şekilleri ve maarife yüklenen işlevler için bkz. Selçuk Akşin Somel, "Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler", *150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, İstanbul, 2007, s. 61-84.

2 24 Cemâzî'e'l-evvel 1286 Tarihli Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesi, *Düstur*, I. Tertib, 2. Cilt, Matbaa-ı Amire, Dersaadet, 1289, s. 187.

3 Daire-i İlmiye ve Daire-i İdare olmak üzere iki kısımdan müteşekkil Meclis-i Kebîr-i Maârif hakkında bkz. Uğur Ünal, *Meclis-i Kebîr-i Maârif 1869-1922*, Ankara, 2008; Mahmud Cevad İbn-i Eş-Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Târîhçe-i Teşkilât ve İcrââtı*, Dersaadet, 1338, s. 494-497.

4 Rüştiye mektepleri hakkında bkz. Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, *İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, Osman Yener (Çev.), İstanbul, 2010, s. 60-66, 94-104; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara, 1999, s. 93-100.

1869 yılında Maarif Nizamnamesi'nin yayınlanmasını müteakip, kaza merkezlerinde erkek rüştiye mektepleri açılmaya başlandı. Gebze Erkek Rüştiye Mektebi de bu çerçevede faaliyete geçirildi. Bu mektep, diğer birçok mektepte olduğu gibi⁵, öğrenci sayısı bakımından uzun süre gelişme gösteremedi. Bu sebeple mektebin talim heyeti sınırlı kaldı. Zira mektebe, 1895 yılına kadar muallim-i evvel tayin edilmedi. Bir ara, mektepteki muallim-i sânilik kaldırıldı. Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'nin, kısa sürelerle de olsa, eğitim-öğretim faaliyetlerine ara verdiği, belirli aralıklarla kapalı kaldığı da görüldü.

Gebze, Kartal ve Şile ile birlikte Şehremaneti'ne mülhak kazalar arasındaydı. Bu kazalarda maarif idareleri yoktu. Maarif memurlarının ve muallimlerinin maaşları, senet karşılığında Ziraat Bank Şube Memurlukları tarafından ödenmekteydi.⁶

Mektep Personeli

Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'nin öğretim kadrosu (talîm heyeti), muallim-i evvel (başöğretmen), muallim-i sânilik (başöğretmen yardımcısı), yazı hocası (hutût muallimi, yazı muallimi) ve bevâbtan ibaretti. İlki 1895 yılında tayin edilen muallim-i evvel, okuldaki eğitim-öğretimin idaresinden ve nezaretinden sorumluydu. Muallim-i sânilik ise derse girmekle yükümlü olan öğretmendi. Muallim-i sânilik ayrıca, muallim-i evvel vekâlet ederdi. Yazı hocası ise talebeye sülûs ve rika hattı öğretmekle mükellefti. Bevâb ise kapıcılık görevini yerine getirirdi. Hademenin olmadığı mekteplerde, okulun ve dershanelerin temizliğinden de sorumluydu.

Muallim-i Sâniler ve Muallim-i Evveller

3 Temmuz 1871 tarihine kadar Gebze Erkek Rüştiye Mektebi muallim-i sânilik, Mehmet Tayyip Efendi idi. Mehmet Tayyip Efendi, bu tarihte istifa etti. Yerine, yapılan imtihanla başarılı olan Osman Efendi, 27 Temmuz 1873 tarihi itibarıyla tayin edildi.⁷ Yeni muallim-i sâniliknin tayinindeki gecikme, muallim-i sânilik bulunamamasından kaynaklandı. Meclis-i Kebîr-i Maarif, Osman Efendi'ye, göreve başlama tarihine kadar maaşının yarısının, göreve başladıktan sonra da tamamının ödenmesine karar verdi.

Gebze Erkek Rüştiye Mektebi muallim-i sânilikine atanan Osman Efendi, 1877 yılında, görevine devam etmediği için mektep belirli bir süre kapalı kaldı. Bu durumun ihbar edilmesi üzerine Maarif Nezareti, Şehremaneti'ne, gerekli tahkikatı yapmasını, netice hakkında bilgi vermesini, ihbarın doğru olması halinde muallim-i sâniliknin ve bevâbın maaşlarını kesmesini emretti.⁸ Tetkikat sonucunda muallim-i sânilik Osman Efendi'nin, sekiz aydır memleketinde olduğu, görevine geri dönmediği anlaşılmış, bunun üzerine azledilmiştir. Yerine 13 Ağustos 1877 tarihi itibarıyla Ahmet Efendi tayin edilmiştir. Akabinde Maarif Nezareti, Maliye Nezareti'ne ve Şehremaneti'ne gereğini bildirmiştir.⁹

Ahmet Efendi, daha önce Serviri (?) Rüştiye Mektebi'nde muallim-i evvel idi. 93 Harbi sebebiyle İstanbul'a geldi. Gebze Erkek Rüştiye Mektebi muallim-i sânilikine atanmasını müteakip, ihtiyacına binaen Maarif Veznesi'nden ilk maaşında geri ödemek üzere senetle 150 kuruş avans aldı. Ancak bu meblağı, zamanında ödemedi. Bu sebeple Maarif Nezareti, 10 Nisan 1878 tarihinde, 150 kuruşun, Ahmet Efendi'nin maaşından kesilerek, gönderilmesini

5 Mesela Gediz Rüştiye Mektebi, 1878 yılında benzer bir sorunla karşı karşıya kalmıştı. *Gediz mekteb-i rüşdiyesi şâkirdânının bir mikdârı terk ve birâzi dahi 'adem-i devâm ile yigirmi dokuz nefere tenezzül eylediği mu'allimi tarafından bu kere gönderilen jurnal varakalarından anlaşıldığından şâkirdânın peder ve velilerine teşvîkât icrâsıyla terk ve 'adem-i devâm idenlerin mektebe i'âdesi ve teksîr-i efrâd-i husûsunun savb-ı âlf-i düstûrlilerine iş'ârı meclis-i ma'ârifden ifâde olunmuş olmağın olbâbda fi 7 Rebî'ü'l-âhir sene 95 ve fi 29 Mart sene 94* (BOA. MF. MKT. 55/35, 10 Nisan 1878/7 R 1295).

6 BOA. MF. MKT. 208/30, 28 Mayıs 1894/23 Za 1311; BOA. MF. MKT. 506/59, 8 Haziran 1900/9 S 1318.

7 BOA. MF. MKT. 12/12, 4 Temmuz 1873/8 Ca 1290.

8 BOA. MF. MKT. 48/149, 17 Mayıs 1877/4 Ca 1294.

9 BOA. MF. MKT. 51/118, 8 Eylül 1877/29 Ş 1294.

Şehremaneti vasıtasıyla Gebze Kaymakamlığı'na emretti.¹⁰ Bunun üzerine 150 kuruşluk borç hemen gönderildi. Bu durum, Şehremaneti tarafından Maarif Nezareti'ne arz edildi. Akabinde Maarif Nezareti, Şehremaneti'ne, 150 kuruşun alındığını, Maarif Veznesi'ne yatırıldığını ve makbuz senedinin kısa sürede gönderileceğini bildirdi.¹¹ Ahmet Efendi'nin, Gebze Erkek Rüştüye Mektebi'nde, 1880'li yıllara kadar görev yaptığı anlaşılmaktadır.¹²

1883 yılında, Maarif Nezareti, Mekâtib-i Rüştüye İdaresi, Gebze Erkek Rüştüye Mektebi muallim-i sâniğine, münhal olması sebebiyle Has Odabaşı Rüştüyesi muallim-i sânişi Halil Efendi'nin tayin edilmesini kararlaştırdı. Akabinde Maarif Nezareti, Muhasebe Kalemi, evrak üzerinde gerekli muameleleri yaptı. Neticede Maarif Nezareti, mahallinde konuyla ilgili gerekli işlemlerin yapılmasını, muallim-i sâni Halil Efendi'nin işe başlama tarihinin bildirilmesini, Şehremaneti'ne, 7 Aralık 1883 tarihinde emretti.¹³ Muallim-i sâni Halil Efendi, 13 Aralık 1883 tarihinde görevine başladı. Bu görevde 1900 yılına kadar kaldı. Halil Efendi'nin maaşı, ilk başta 304 kuruştur. Daha sonra maaşına zam yapılmasına yönelik talepte bulundu. Bu isteği, Gebze Kaymakamlığı tarafından Şehremaneti vasıtasıyla Maarif Nezareti'ne iletildi. Maarif Nezareti, Muhasebe Kalemi, Halil Efendi'nin 304 kuruş olan maaşına 70 kuruş zam yapılmasını uygun buldu. Böylece muallim-i sâni Halil Efendi'nin maaşı, 374 kuruş oldu.¹⁴

Hacı Halil Efendi, Gebze Erkek Rüştüye Mektebi'nde, yaklaşık on yedi yıl çalıştı. Zamanla fitik hastalığı sebebiyle vazifesini yerine getirmede güçlük çekmeye başladı. Bundan dolayı Hacı Halil Efendi, maluliyetinden bahisle emekliliğini istemek için bir arzuhal verdi. İşleme konulan bu arzuhal üzerine evrakta bazı eksiklikler görüldü. Bu eksikliklerin giderilmesi için Maarif Nezareti ile Mülkiye Müttekâidîn ve Mazûlîn Sandıkları Nezareti arasında yazışmalar gerçekleştirildi.¹⁵ Neticede muallim-i sâni Halil Efendi'nin hizmet yılının emekliliği için yeterli olmadığı anlaşıldı. Bu sebeple Maarif Nezareti, 14 Mayıs 1900 tarihinde Şehremaneti vasıtasıyla Gebze Kaymakamlığı'na, Halil Efendi'nin hastalığının vazifesini yapmasına mani olduğunun tabip raporu ile ispatlanmasını, ancak bu takdirde, kendisinin Memûrîn-i Mülkiye Terakkî ve Tekâüd Kararnâmesi'nin 23. maddesinin 2. fıkrasına göre malulen emekli edilebileceğini bildirdi. Söz konusu tabip raporunun da acilen gönderilmesini emretti.¹⁶ Bunun üzerine Halil Efendi, Gebze Belediyesi tabibine muayene oldu. Belediye tabibi raporunda, Halil Efendi'nin yirmi yıldır fitik hastalığından muzdarip olduğunu, on yedi yıldır da Gebze Erkek Rüştüye Mektebi'nde görev yaptığını, talebe sayısı 10-15 kadar olan Gebze Erkek Rüştüye Mektebi'nde muallim-i sâni olarak yapmasına hastalığının mani olmadığını belirtti.¹⁷ Bunun üzerine Gebze Kaymakamlığı, 7 Haziran 1900 tarihinde, Şehremaneti vasıtasıyla Maarif Nezareti'ne, gerekli malumatı verdi.¹⁸ Daha sonra Maarif Nezareti, Maarif Meclisi, konuyu müzakere etti ve tabip raporu doğrultusunda Halil Efendi'nin hastalığının, görevini yapmasına engel olmadığına, dolayısıyla resmen istifa etmedikçe istihdamının lazım geleceğine karar verdi.¹⁹ Bu arada Hezargrad Rüştüye Mektebi muallim-i sâni Hâfız Şevki Efendi, bir arzuhal vererek, Gebze Erkek Rüştüye Mektebi muallim-i sâniğine tayin edilmesini talep etti. Ancak bu talep, Halil Efendi hakkındaki işlemlerin ve yazışmaların devam etmesi sebebiyle münasip görülmedi.²⁰

10 BOA. MF. MKT. 55/23, 10 Nisan 1878/7 R 1295.

11 BOA. MF. MKT. 55/123, 29 Nisan 1878/26 R 1295.

12 BOA. MF. MKT. 88/45, 4 Kasım 1885/26 M 1303.

13 BOA. MF. MKT. 82/42, 7 Aralık 1883/6 S 1301.

14 BOA. MF. MKT. 125/46, 21 Ocak 1891/10 C 1308.

15 BOA. MF. MKT. 473/39, 24 Ekim 1899/18 C 1317; BOA. MF. MKT. 504/15, 15 Mayıs 1900/15 M 1318.

16 BOA. MF. MKT. 504/15, 15 Mayıs 1900/15 M 1318.

17 BOA. MF. MKT. 504/15, 15 Mayıs 1900/15 M 1318.

18 BOA. MF. MKT. 504/15, 15 Mayıs 1900/15 M 1318.

19 BOA. MF. MKT. 504/15, 15 Mayıs 1900/15 M 1318.

20 BOA. MF. MKT. 504/15, 15 Mayıs 1900/15 M 1318.

Kısa süre sonra muallim-i sâñî Halil Efendi, hizmet süresini doldurdu. Tekrar arzuhal vererek, emekliliğini talep etti. Mülkiye Müttekâidîn ve Mazûlîn Sandıkları Nezareti, Umûmî Heyeti, 9 Ekim 1900 tarihinde, 242 kuruş maaşla emekliliğini kararlaştırdı.²¹ Hacı Halil Efendi, Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'ndeki muallim-i sâñîlik görevinde, 13 Aralık 1883 tarihinden 4 Şubat 1891 tarihine kadar 304 kuruş maaşla, 5 Şubat 1891 tarihinden 25 Kasım 1899 tarihine kadar da 374 kuruş maaşla çalıştı. Hacı Halil Efendi, daha önce de Has Odabaşı İbtidâî Mektebi muallimliği ile mubassırlığı görevlerinde bulunmuştu. Hizmet süresi, yaklaşık yirmi dört yıldır.²² Maarif Nezareti, 20 Aralık 1900 tarihinde Mülkiye Tekâüd Sandığı ile Ticaret ve Nâfia Nezaretleri'ne ve Gebze Kaymakamlığı'na; Hacı Halil Efendi'nin emeklilik işlemlerinin tamamlandığını, kendisine 242 kuruş emekli maaşı bağlandığını, bundan dolayı memuriyet maaşının 13 Aralık 1900 tarihi itibarıyla kesildiğini bildirdi, kendisi hakkında buna göre işlem yapılmasını istedi.²³

Halil Efendi'nin emekli olması üzerine Gebze Erkek Rüştiye Mektebi muallim-i sâñîliğine, 25 Mart 1901 tarihinde İsmail Hakkı Efendi tayin edildi. 200 kuruş maaşla muallim-i sâñî atanan İsmail Hakkı Efendi, Dârü'l-Mu'allimîn-i İbtidâ'iyye mezunlarından.²⁴ Muallim-i sâñî İsmail Hakkı Efendi, 28 Nisan 1901 tarihinde Maarif Nezareti'ne bir arzuhal verdi. Bu arzuhalde; 25 Mart 1901 tarihinde Gebze Erkek Rüştiye Mektebi muallim-i sâñîliğine 200 kuruş maaşla tayin edildiğini, ilk maaşının yarısının kesildiğini, ancak daha önce ilk görev yeri olan Kosova Vilayeti'nde de ilk maaşının yarısının kesildiğini, dolayısıyla ikinci defa ilk maaşının yarısının kesilmesine gerek olmadığını belirtti. Bunun üzerine arzuhal, Maarif Nezareti, Muhasebe Kalemî'ne havale edildi. İlgili kalem, İsmail Hakkı Efendi'nin, Gebze Erkek Rüştiye Mektebi muallim-i sâñîliğine açıktan tayin edildiği için kanunen ilk maaşının yarısının kesilmesi gerektiğini ifade etti. Akabinde Maarif Nezareti, Gebze Kaymakamlığı'na, gerekli malumatı verdi.²⁵

Muallim-i sâñî İsmail Hakkı Efendi'nin görevini yaparken nizama aykırı bazı davranışlarda bulunduğu görülmektedir. Nitekim İsmail Hakkı Efendi, 1902 yılında rüştiye mektebi öğrencilerinden iki efendiyi darp etmiştir. Bu öğrencilere Gebze Belediyesi tabibi tarafından darp edildiklerine dair rapor verilmiş, bu durumu ve gereğini, Gebze Bidayet Mahkemesi Başkanı, Maarif Nezareti'ne bildirmiştir. Bunun üzerine Maarif Nezareti, gerekli tahkikatı yapması amacıyla Mekâtib-i Rüştiye müfettişlerinden Hulusi Efendi'yi, Gebze'ye göndermiştir. Maarif Nezareti, ayrıca müfettiş Hulusi Efendi'ye yardımcı olunmasını ve kendisine kolaylık gösterilmesini Gebze Kaymakamlığı'na bildirmiştir.²⁶ Muallim-i sâñî İsmail Hakkı Efendi'nin, bu tahkikat neticesinde azledildiği anlaşılmaktadır.

19 Eylül 1902 tarihinde Gebze Erkek Rüştiye Mektebi muallim-i sâñîliğine, Maarif Meclisi kararıyla Abdülvahit Efendi tayin edildi. Abdülvahit Efendi, Gebze Kaymakamlığı'na 5 Nisan 1904 tarihinde bir istidaname vererek, Gebze Kasabası'nda her şeyin pahalı olduğunu, 200 kuruş maaşla geçinemediğini ifade etti. Bu sebeple ya maaşına zam yapılmasını, ya da taşrada münasip bir yere tayin edilmesini istedi.²⁷ Gebze Kaymakamlığı, 14 Nisan 1904 tarihinde gereğini Maarif Nezareti'ne bildirdi. Bunun üzerine Abdülvahit

21 BOA. ŞD. 984/58, Tekâüd 6/192, 10 Kasım 1900/17 B 1318.

22 BOA. ŞD. 984/58, Tekâüd 6/192, 10 Kasım 1900/17 B 1318.

23 BOA. MF. MKT. 541/37, 20 Aralık 1900/27 Ş 1318.

24 BOA. MF. MKT. 646/45, 27 Temmuz 1902/20 R 1320. İsmail Hakkı Efendi, 1902 yılı, yazında evlendi. Bunun için kendisine gerekli izin verildi. Memleketi Isparta'ya gitti (BOA. MF. MKT. 646/45, 27 Temmuz 1902/20 R 1320).

25 BOA. MF. MKT. 562/4, 6 Haziran 1901/18 S 1319.

26 BOA. MF. MKT. 630/19, 30 Mayıs 1902/21 S 1320. İsmail Hakkı Efendi'nin Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'ndeki muallim-i sâñîliği için ayrıca bkz. 1901-1902/H.1319 *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, Matbaa-ı Amire, Dârü'l-Hilâfetü'l-'A1iyye, 1319, s. 298; 1903-1904/H.1321 *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, Asr Matbaası, Dârü'l-Hilâfetü'l-'A1iyye, 1321, s. 276.

27 BOA. MF. MKT. 879/30, 4 Eylül 1905/4 B 1323.

Efendi'nin istidanamesini, hem Mekâtib-i Rüştiye İdaresi, hem Maarif Meclisi müzakere etti. Her iki birim, muallim-i sâni maaşının kısa süre önce yapılan zamlarla 200 kuruşa çıkarıldığını, bu sebeple yeni bir zammın yapılmasının mümkün olmadığını, ayrıca taşra muallim-i sâniyelerinin mahallerince intihap edilmekte olduğunu, muallim-i evvel olmak için altı yıllık muallim-i sâniyelik yapma şartını taşıdığı için Abdülvahit Efendi'nin muallim-i evvellik imtihanına girerek maaşını arttırabileceğini ifade etti. Akabinde Maarif Nezareti, Abdülvahit Efendi'nin bilgilendirilmesi için 4 Eylül 1905 tarihinde Gebze Kaymakamlığı'na gerekli malumatı verdi.²⁸

1894 yılında Gebze Kaymakamlığı, ahalinin maddî yardımlarıyla yeniden inşa edilen ve padişahın ismi verilen rüştiye mektebine, *usûl-ı cedîdeye âşinâ* bir muallim-i evvelin tayin edilmesini talep etti. Bu talebi, Maarif Nezareti, *büdcenin müceddeden mââş tahsîsine müsâ'adesi olmadığından* uygun bulmadı.²⁹ Bunun üzerine konu, Kazası İdare Meclisi'nde müzakere edildi. Mecliste alınan kararları, Gebze kaymakamlığı, mazbata ile Şehremaneti'ne bildirdi. 19 Ocak 1895 tarihli mazbatada, Gebze Kazası nüfusunun 20000 kişiye yaklaştığı, kazanın yıllık maarif hisse-i ianesi³⁰ gelirin 45000-50000 kuruş civarında olduğu, 1894 yılında rüştiye mektebi binasının yeniden inşa edildiği, mektepte 50-60 nefer öğrenci bulunduğu, bunlardan 5-6 tanesinin her yıl şehâdetnâme alamadığı, bunun da *usûl-ı cedîdeye vukûfu olmayan* ve sürekli hastalanan bir muallim-i sâniyelik bulunmasından kaynaklandığı görüşlerine yer verildi. Mektebe, *usûl-ı cedîdeye âşinâ* muktedir bir muallim-i evvelin tayin edilmesi istendi.³¹ Bu mazbata üzerine, Şehremaneti, gereğini Maarif Nezareti'ne 6 Mart 1895 tarihinde bildirmiştir. Neticede bütçede 500 kuruşluk bir muallim-i evvel maaşının tahsisi gerekli görülmüş ve sadrazamın arz tezkiresi üzerine gerekli irade çıkmıştır.³² Bu arada, yani 16 Eylül 1895 tarihinde Mehmet Emin Efendi, Maarif Nezareti'ne bir istidaname vermiş ve boş olduğunu duyduğu Gebze Erkek Rüştiye Mektebi muallim-i evvelliğine tayin edilmesini talep etmiştir.³³ Bu gelişmeler sonucunda Maarif Meclisi, Mekâtib-i Rüştiye İdaresi ve Muhasebe Kalemi, konuyu müzakere etmişler ve Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'ne Mehmet Emin Efendi'nin tayinini münasip görmüşlerdir. Böylece Gebze Erkek Rüştiye Mektebi muallim-i evvelliğine 500 kuruş maaşla Mehmet Emin Efendi tayin edilmiştir.³⁴ Akabinde Maarif Nezareti, Gebze Kaymakamlığı'na, Şehremaneti vasıtasıyla gerekli tebligatı yapmıştır. Muallim-i evvel Mehmet Emin Efendi de 26 Ekim 1895 tarihinde görevine başlamıştır.³⁵

Muallim-i evvel Hâfız Mehmet Emin Efendi, Dârü'l-Mu'allimîn-i Rüşdiyye'den 1888 yılında, âlâ derecede şehâdetnâme ile mezun olmuş, aynı yıl Bulgaristan dâhilinde Şumnu Kazası'na bağlı Eski İstanbulluk Nahiyesi Rüştiye Mektebi muallim-i evvelliğine 1000 kuruş maaşla tayin edilmiş, burada yaklaşık yedi yıl çalışmıştır. Mehmet Emin Efendi, Bulgaristan Emareti'nin nahiyelerde bulunan İslam rüştiye mekteplerini kapatması üzerine açıkta kalmıştır.³⁶

28 BOA. MF. MKT. 879/30, 4 Eylül 1905/4 B 1323.

29 BOA. MF. MKT. 289/21, 21 Ekim 1895/2 Ca 1313.

30 Maarif hisse-i ianesi, Sadrazam Said Paşa'nın girişimleriyle 1 Mart 1884 tarihinden itibaren uygulamaya konuldu. II. Abdülhamit Dönemi'nde maarifin finansmanında önemli bir rol oynayan maarif hisse-i ianesinin oranı, yapılan düzenlemeler sonucunda zamanla değişikliklere uğradı. Bu vergi için bkz. Somel, *Osmanlı'da Eğitimin...*, s. 186-188.

31 BOA. MF. MKT. 289/21, 21 Ekim 1895/2 Ca 1313.

32 BOA. MF. MKT. 289/21, 21 Ekim 1895/2 Ca 1313.

33 BOA. MF. MKT. 289/21, 21 Ekim 1895/2 Ca 1313.

34 BOA. MF. MKT. 289/21, 21 Ekim 1895/2 Ca 1313.

35 BOA. MF. MKT. 289/21, 21 Ekim 1895/2 Ca 1313. Diğer tayinlerle birlikte Mehmet Emin Efendi'nin Gebze Erkek Rüştiye Mektebi muallim-i evvelliğine tayini de matbuatta ilan edilmiştir (BOA. MF. MKT. 290/40, 2 Kasım 1895/14 Ca 1313).

36 BOA. MF. MKT. 289/21, 21 Ekim 1895/2 Ca 1313.

Mehmet Emin Efendi, Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'nde muallim-i evvel olarak görev yaparken tecennün etti. Yani akıl sağlığını kaybetti. Bunun üzerine işten el çektirildi.³⁷ Zaptiyeler tarafından kontrol altına alındı. Zaptiye Nezareti, Etibbâ Dairesi'nde muayene edildi. Tedavi için Dârü'ş-Şifâ'ya havale edildi. Bu esnada Mehmet Emin Efendi, sağlık sorunlarını gerekçe göstererek emekliliğini istedi.³⁸ Dârü'ş-Şifâ'da belirli bir süre tedavi gördü ve kefalete bağlanarak hastaneden taburcu edildi.³⁹ Mehmet Emin Efendi, kısa süre sonra, yani 22 Ağustos 1899 tarihinde Maarif Nezareti'ne bir istidaname verdi. Bu istidanamede; hastalığı (ârıza-ı zihniyesi) sebebiyle geçici olarak işten el çektirildiğini, ancak tedavisinin yapıldığını, sağlığına kavuştuğunu ifade ederek, memuriyetine iadesini talep etti.⁴⁰ Mehmet Emin Efendi'nin talebi, Maarif Nezareti, Mekâtib-i Rüştiye İdaresi'nde görüşüldü ve kendisinin Zaptiye Nezareti, Etibbâ Dairesi tabipleri tarafından tekrar muayene edilmesine, görevini yapmasında tıbbî açıdan bir sakınca olup olmadığının anlaşılmasına karar verildi. Maarif Nezareti, gereğini Zaptiye Nezareti'ne 23 Ağustos 1899 tarihinde bildirdi.⁴¹ Bunun üzerine Mehmet Emin Efendi'nin muayenesi gerçekleştirildi. Kendisinin *mania* hastalığına müptela olduğu, sağlığına kavuştuğu, ancak hastalığının nüksetme ihtimalinin yüksek bulunduğu, dolayısıyla Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'nde muallim-i evvel olarak tekrar istihdamının sakıncalı olduğu anlaşıldı. Bu teşhisi ve kararı, Zaptiye Nezareti, Maarif Nezareti'ne, 25 Ağustos 1899 tarihinde bildirdi.⁴²

Bunun üzerine konu, 5 Eylül 1899 tarihinde, Mekâtib-i Rüştiye İdaresi'nde müzakere edildi ve Mehmet Emin Efendi'nin tekrar istihdamı münasip bulunmadı. Mehmet Emin Efendi'nin emeklilik işlemlerinin hızlandırılması amacıyla Tekâüd Sandığı Nezareti'ne bilgi verilmesi kararlaştırıldı.⁴³ Maarif Nezareti, 3 Ekim 1899 tarihinde, Mülkiye Tekâüd Sandığı Nezareti'ne aynı doğrultuda bilgi verdi ve Mehmet Emin Efendi'nin *icrâ-yı tekâüdü mu'âmelâtının* hızlandırılmasını istedi.⁴⁴ Neticede muallim-i evvel Mehmet Emin Efendi, 200 kuruş maaşla emekli edildi. Maarif Nezareti, 13 Mart 1901 tarihi itibarıyla Mehmet Emin Efendi'nin maaşının kesilmesini, Gebze Kaymakamlığı'na 26 Mart 1901 tarihinde bildirdi.⁴⁵ Bunun üzerine Mehmet Emin Efendi'nin maaşı, söz konusu tarih itibarıyla kesildi. Gebze Kaymakamlığı, Şehremaneti vasıtasıyla Maarif Nezareti'ne 21 Nisan 1901 tarihinde gerekli malumatı verdi.⁴⁶ Maarif Nezareti, Mülkiye Tekâüd Sandığı Nezareti'ne, 200 kuruş maaşla emekli edilen Mehmet Emin Efendi'nin maaşının 13 Mart 1901 tarihi itibarıyla kesildiğini, 16 Mayıs 1901 tarihinde bildirdi.⁴⁷

Hâfız Mehmet Emin Efendi'nin tedavi için Dârü'ş-Şifâ'ya gönderilmesi ve yerine bir başka muallim-i evvelin tayin edilmemesi, ayrıca mektepteki muallim-i sânilîğin de kısa

37 Mehmet Emin Efendi'nin işten el çektirilmesi üzerine Çorlu Rüştiye Mektebi muallim-i evveli Ethem Efendi, Edirne Vilayeti, Maarif Müdürlüğü'ne bir istidaname vererek, Çorlu'nun iklimiyle uyum sağlayamadığı için zamanının çoğunu hastalıkla uğraşarak geçirdiğini ifade etmiş ve bu sebeple boş olduğunu haber aldığı Gebze Erkek Rüştiye Mektebi muallim-i evvelliğine tayin edilmesini talep etmiştir (BOA. MF. MKT. 422/22, 10 Kasım 1898/25 C 1316). Bu talep üzerine Edirne Vilayeti Maarif Müdürlüğü, gereğini 19 Ekim 1898 tarihinde Maarif Nezareti'ne bildirmiştir. Akabinde Maarif Nezareti, evrakı Mekâtib-i Rüştiye İdaresi'ne havale etmiştir. İlgili idare, Gebze Erkek Rüştiye Mektebi muallim-i evvelliğinin boş olmadığını, ayrıca Gebze ile Çorlu arasında iklim bakımından herhangi bir fark bulunmadığını, bu sebeplerle Ethem Efendi'nin tayin talebinin uygun görülmediğini ifade etmiştir (BOA. MF. MKT. 422/22, 10 Kasım 1898/25 C 1316). Bunun üzerine Maarif Nezareti, Edirne Vilayeti Maarif Müdürlüğü'ne, Ethem Efendi'yi bilgilendirmesi amacıyla 10 Kasım 1898 tarihinde malumat vermiştir (BOA. MF. MKT. 422/22, 10 Kasım 1898/25 C 1316).

38 Bu talebini ve gereğini, Maarif Nezareti, Mülkiye Tekâüd Sandığı Nezareti'ne, 26 Kasım 1898 tarihinde tezkire ile bildirdi. Ancak Mehmet Emin Efendi'nin emeklilik işlemlerinde evraktaki eksiklikler sebebiyle gecikme yaşandı (BOA. MF. MKT. 459/12, 6 Ağustos 1899/28 Ra 1317).

39 BOA. MF. MKT. 462/11, 25 Ağustos 1899/17 R 1317.

40 BOA. MF. MKT. 462/11, 25 Ağustos 1899/17 R 1317.

41 BOA. MF. MKT. 462/11, 25 Ağustos 1899/17 R 1317.

42 BOA. MF. MKT. 425/15, 26 Kasım 1898/12 B 1316.

43 BOA. MF. MKT. 425/15, 26 Kasım 1898/12 B 1316.

44 BOA. MF. MKT. 425/15, 26 Kasım 1898/12 B 1316.

45 BOA. MF. MKT. 425/15, 26 Kasım 1898/12 B 1316.

46 BOA. MF. MKT. 425/15, 26 Kasım 1898/12 B 1316.

47 BOA. MF. MKT. 425/15, 26 Kasım 1898/12 B 1316.

süre önce kaldırılmış olması⁴⁸, eğitim-öğretimin yaklaşık dört ay sekteye uğramasına sebep oldu.⁴⁹ Bu süre zarfında mektepteki öğrenciler, başıboş bir halde, eğitim-öğretimden mahrum kaldı.⁵⁰ Bunun üzerine Gebze Kaymakamlığı, 11 Ekim 1898 ve 23 Ekim 1898 tarihlerinde söz konusu olumsuzlukların giderilmesini Maarif Nezareti'nden istedi.⁵¹ Daha sonra konuyu, Maarif Meclisi görüştü. Mehmet Emin Efendi'nin emeklilik işlemleri tamamlanincaya ve yerine bir başka muallim-i evvel atanıncaya kadar mektebin açık tutulmasını ve muallim-i sâni ile idare edilmesini, muallim-i evveliğe muallim-i sâni'nin vekâlet etmesini kararlaştırdı.⁵² Bu kararı, Maarif Nezareti, 1 Aralık 1898 tarihinde Gebze Kaymakamlığı'na bildirdi.⁵³ Bunun üzerine mektepteki muallim-i evveliğe, muallim-i sâni Halil Efendi vekâlet etti.⁵⁴ Akabinde Maarif Meclisi, muallim-i sâni Halil Efendi'ye vekâlet edeceği süre zarfında tam muallim-i evvellik maaşı ödenmesine karar verdi. Maarif Nezareti de bu kararı uygun buldu.⁵⁵ Neticede Maarif Nezareti, bu kararı ve gereğini, Şehremaneti vasıtasıyla Gebze Kaymakamlığı'na bildirdi. Ayrıca Gebze Ziraat Bank Şubesi'ne gerekli tebligatı yapması için Ticaret ve Nâfia Nezareti'ne bilgi verdi.⁵⁶

Gebze Erkek Rüştîye Mektebi'nde muallim-i evvel olarak görev yapmaktayken, akıl sağlığını kaybetmesinden dolayı *mania* teşhisi konularak⁵⁷ 200 kuruş maaşla emekli edilen Mehmet Emin Efendi, 1 Temmuz 1901 tarihinde Maarif Nezareti'ne bir istidaname verdi. Bu istidanamede; 200 kuruşluk emekli maaşıyla ailesinin maişetini temin edemediğini, artık sağlığına tam manasıyla kavuştuğunu ifade etti ve muayenesinin tekrar yapılarak, bir muallimlikte istihdam edilmesini istedi.⁵⁸ Bu istidaname üzerine Maarif Nezareti, Meclis-i Kebîr-i Maarifi ve Mekâtib-i Rüştîye İdaresi, konuyu müzakere ettiler. Mehmet Emin Efendi'nin talebini uygun buldular. Kendisinin Umûm Mekâtib-i Askeriye-i Şâhâne Nezareti tarafından muayene edilmesine karar verdiler. Bu karar üzerine Maarif Nezareti, 12 Ağustos 1901 tarihinde, Umûm Mekâtib-i Askeriye-i Şâhâne Nezareti'nden Mehmet Emin Efendi'nin muayenesinin yapılmasını ve muayene neticesinin bildirilmesini istedi.⁵⁹ Neticede Heyet-ı Tıbbiye-i Askeriye, Mehmet Emin Efendi'yi muayene etti. 2 Eylül 1901 tarihinde, Mehmet Emin Efendi'ye bir rapor vererek, muallimlikte tekrar istihdamında tıbbî açıdan herhangi bir mahzur olmadığına karar verdi.⁶⁰ Bu gelişme üzerine Gebze eşrafı, 11 Eylül 1901 tarihli bir arzuhal tanzim ederek, Tıbbiye Nezareti kararıyla tekrar muallimlikte istihdamında bir sakınca görülmeyen Mehmet Emin Efendi'nin Gebze Erkek Rüştîye Mektebi'ne tekrar muallim-i evvel olarak tayin edilmesini talep etti.⁶¹

48 Gebze Erkek Rüştîye Mektebi muallim-i sâniliği, 13 Mart 1897 tarihinden itibaren lağvedildi (BOA. MF. MKT. 454/1, 27 Haziran 1899/17 S 1317). Muallim-i evvel Mehmet Emin Efendi'nin tecennün etmesi üzerine mektepte eğitim-öğretim aksadı. Bu aksaklığın giderilmesi için Maarif Nezareti'nin 1 Aralık 1898 tarihli emriyle muallim-i sâni'lik ibka edildi. Halil Efendi, yeniden muallim-i sâni olarak tayin edildi (BOA. MF. MKT. 454/1, 27 Haziran 1899/17 S 1317).

49 Rüştîye mektebi, 7 Ağustos 1898-12 Aralık 1898 tarihleri arasında kapalı kaldı (BOA. MF. MKT. 454/1, 27 Haziran 1899/17 S 1317). Bu süre zarfında muallim-i sâni Halil Efendi'ye, yazı hocası Ahmet Efendi'ye ve bevâb Hilmi Efendi'ye Ziraat Bankası Şubesi tarafından maaşları ödenmedi (BOA. MF. MKT. 454/1, 27 Haziran 1899/17 S 1317). Bunun üzerine mektep personeli, maaşlarının ödenmesi için istidanimeler verdi. Neticede, kendilerine söz konusu 7 Ağustos 1898-12 Aralık 1898 tarihleri için, 2 Eylül 1898-12 Aralık 1898 tarihleri arası hariç, maaş ödenmesi Maarif Nezareti'nce uygun bulundu (BOA. MF. MKT. 454/1, 27 Haziran 1899/17 S 1317).

50 BOA. MF. MKT. 425/41, 1 Aralık 1898/17 B 1316.

51 BOA. MF. MKT. 425/41, 1 Aralık 1898/17 B 1316; BOA. MF. MKT. 459/12, 6 Ağustos 1899/28 Ra 1317.

52 BOA. MF. MKT. 425/41, 1 Aralık 1898/17 B 1316.

53 BOA. MF. MKT. 425/41, 1 Aralık 1898/17 B 1316.

54 BOA. MF. MKT. 420/14, 27 Ekim 1898/11 C 1316; BOA. MF. MKT. 454/1, 27 Haziran 1899/17 S 1317.

55 Muallim-i sâni Halil Efendi'ye 13 Mart 1897-13 Temmuz 1898 tarihleri arasında yaklaşık on altı ay muallim-i evvellik maaşı ödendi (BOA. MF. MKT. 454/1, 27 Haziran 1899/17 S 1317). Daha sonra bu maaşların, defter haricinde ödendiği anlaşıldı. Bu maaşlar, kendisinden geri alınmaya çalışıldı. Ancak evrak üzerinde yapılan incelemeler neticesinde, kendisine nizama uygun olarak maaş ödendiği anlaşıldı (BOA. MF. MKT. 401/19, 23 Haziran 1898/3 S 1316; BOA. MF. MKT. 418/52, 15 Ekim 1898/29 Ca 1316).

56 BOA. MF. MKT. 420/14, 27 Ekim 1898/11 C 1316.

57 BOA. MF. MKT. 289/21, 21 Ekim 1895/2 Ca 1313.

58 BOA. MF. MKT. 573/4, 13 Ağustos 1901/27 R 1319.

59 BOA. MF. MKT. 573/4, 13 Ağustos 1901/27 R 1319.

60 BOA. MF. MKT. 573/4, 13 Ağustos 1901/27 R 1319.

61 BOA. MF. MKT. 573/4, 13 Ağustos 1901/27 R 1319.

Mehmet Emin Efendi de 14 Eylül 1901 tarihinde, Maarif Nezareti'ne bir istidaname vererek, tabip raporuyla muallimlik yapmasında bir sakınca olmadığına anlaşıldığını, boş olan Gebze Erkek Rüştiye Mektebi muallim-i evvelliğine tayin edilmesini istedi.⁶² Neticede Maarif Nezareti, Mekâtib-i Rüştiye İdaresi ve Maarif Meclisi, Mehmet Emin Efendi'nin Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'ne 400 kuruş maaşla tekrar muallim-i evvel olarak tayinini uygun buldu. Maarif Nezareti, bu kararı, Şehremaneti vasıtasıyla Gebze Kaymakamlığı'na 18 Ekim 1901 tarihinde tebliğ ederek, Mehmet Emin Efendi'nin, işe başlama tarihinin bildirilmesini emretti.⁶³

Mehmet Emin Efendi'nin cinnet geçirmesinden dolayı işten el çektirilmesi üzerine muallim-i evvelliğe belirli bir süre muallim-i sâñî Halil Efendi vekâlet etti. Daha sonra Maarif Nezareti, Maarif Meclisi kararıyla Dârü'l-Muallimîn mezunlarından Hüseyin Hulusi Efendi, Gebze Erkek Rüştiye Mektebi muallim-i evvelliğine, vekâleten tayin edildi.⁶⁴ Hüseyin Hulusi Efendi, 23 Eylül 1901 tarihinde istifa etti.⁶⁵ Bu sebeple yerine, 400 kuruş maaşla Mehmet Emin Efendi tayin olundu. Mehmet Emin Efendi, 19 Ekim 1901 tarihinde görevine ikinci kez başladı. Akabinde Gebze Kaymakamlığı, Şehremaneti vasıtasıyla Maarif Nezareti'ne bilgi verdi. Daha sonra da Maarif Nezareti, Ticaret ve Nâfia Nezareti'ne, maaşının ödenmesi hususunda gerekli tebligatı yaptı.⁶⁶ Mehmet Emin Efendi'nin eski görevine dönmesinde, tabip raporu ile sağlığına kavuştuğunu ispat etmesi yanında, Hüseyin Hulusi Efendi'nin istifası da etkili oldu.⁶⁷ Kayıtlara göre Hâfiz Mehmet Emin Efendi'nin Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'ndeki muallim-i evvelik görevi, 1904 yılında hâlâ devam etmekteydi. 1908 yılında ise Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'nde muallim-i evvelik görevini Mehmet Nazif Bey yapmaktaydı.⁶⁸

Yazı Hocaları

Gebze Erkek Rüştiye Mektebi talim heyetinde bir de yazı hocası bulunmaktaydı. Hüsn-i hatt, hutût muallimi, yazı muallimi olarak da adlandırılan yazı hocasının başlıca vazifesi, öğrencilere, sülûs ve rika yazılarını iyi bir şekilde öğretmektir. 1884 yılında Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'nde öğrenci sayısının kırkı aşması üzerine mektebe, bir yazı hocasının tayini gerekli görüldü. Gebze Kaymakamlığı, Şehremaneti'nden, rüştiye mektebine bir yazı hocasının tayinine izin verilmesini, bu görevi de kaza tahrirat kâtibi İlyas Efendi'nin, 250 kuruşluk tahrirat kâtipliği maaşına ilaveten 100 kuruşluk muhassas maaşla yapmasına müsaade edilmesini talep etti.⁶⁹ Şehremaneti, bu talebi uygun buldu. 22 Eylül 1884 tarihinde gereğini Maarif Nezareti'ne bildirdi. Bu arada İlyas Efendi'nin sülûs ve rika

62 BOA. MF. MKT. 573/4, 13 Ağustos 1901/27 R 1319.

63 BOA. MF. MKT. 573/4, 13 Ağustos 1901/27 R 1319.

64 BOA. MF. MKT. 425/15, 26 Kasım 1898/12 B 1316.

65 Gebze Erkek Rüştiye Mektebi muallim-i evvelliği görevinden istifa eden Hüseyin Hulusi Efendi, Büyükdere'deki Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami-i Şerifi imamı, Abdülkadir Efendi'nin oğludur. Babasının vefatı üzerine Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami-i Şerifi imametinin, Hüseyin Hulusi Efendi'ye verilmesi kararlaştırıldı. Bu sebeple Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti, 30 Eylül 1901 tarihinde, Maarif Nezareti'nden Hüseyin Hulusi Efendi'nin istifa edip etmediğini sordu. Maarif Nezareti, Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti'ne verdiği cevapta, Hüseyin Hulusi Efendi'nin muallim-i evvelik görevinden istifa ettiğini bildirdi (BOA. MF. MKT. 587/25, 25 Ekim 1901/12 B 1319).

66 BOA. MF. MKT. 592/55, 3 Aralık 1901/21 Ş 1319. Muallim-i evvel Mehmet Emin Efendi'nin mevcut maaşıyla maiyetini teminde, diğer memurlar gibi, sıkıntı çektiği anlaşılmaktadır. Nitekim Mehmet Emin Efendi, Gebze Kaymakamlığı'na bir istidaname vermiş ve bu istidanamede; 500 kuruş maaş ile Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'ne muallim-i evvel olarak tayin edildiğini, daha sonra yapılan tenzilât ile maaşının 400 kuruşa düştüğünü, ailesinin kalabalık olmasından dolayı bu maaşla geçinemediğini, başka bir gelirin de olmadığını, bu sebeple maaşının 500 kuruşa çıkarılmasını talep etmiştir. Bu istidaname üzerine Gebze Kaymakamlığı, 24 Ekim 1904 tarihinde gereğini, olumlu mütalaası ile birlikte Maarif Nezareti'ne bildirmiştir (BOA. MF. MKT. 817/2, 6 Aralık 1904/28 N 1322). Daha sonra konuyla ilgili evrak, Maarif Nezareti, Muhasebe Kalemine havale edilmiş ve Muhasebe Kalemî, bu talebi, bütçenin müsait olmaması gerekçesiyle uygun bulmamıştır (BOA. MF. MKT. 817/2, 6 Aralık 1904/28 N 1322).

67 BOA. MF. MKT. 573/4, 13 Ağustos 1901/27 R 1319.

68 BOA. MF. MKT. 1081/35, 11 Kasım 1908/16 L 1326.

69 BOA. MF. MKT. 85/5, 27 Ekim 1884/7 M 1302.

elyazısı örnekleri de Maarif Nezareti'ne gönderildi.⁷⁰ Daha sonra Maarif Nezareti, konuyu Mekâtib-i Rüştiye İdaresi'ne havale etti ve ilgili idare; İlyas Efendi'nin elyazısı örneklerini yeterli bularak, 250 kuruşluk tahrirat kâtipliği maaşına ilaveten kendisinin 120 kuruş maaşla, rüştiye mektebinde öğrencilere hem sülüs, hem de rika yazıları talim ettirmek şartıyla yazı muallimliğine tayin edilmesini, 120 kuruşun maarif bütçesinden sarfı için de Bâb-ı Âlî'den izin istenmesini kararlaştırdı. Bunun üzerine Maarif Nezareti, Bâb-ı Âlî'den gerekli izni, 27 Ekim 1884 tarihinde talep etti.⁷¹ Sadaret'ten gerekli iznin alınması üzerine de İlyas Efendi, Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'ne yazı muallimi olarak tayin edildi. İlyas Efendi, bu görevi yaklaşık 4 yıl yaptı. Daha sonra istifa etti. Bunun üzerine yerine ehliyeti zâhir olan Sami Efendi'nin tayini münasip görüldü. Gebze Kaymakamlığı, İlyas Efendi'nin istifanamesi ile yerine Sami Efendi'nin tayinini teklif eden kaza idare meclisi mazbatasını Şehremaneti'ne gönderdi. Şehremaneti de, gereğini Maarif Nezareti'ne bildirdi.⁷² Daha sonra konu, Mekâtib-i Rüştiye İdaresi'nde, 27 Ağustos 1888 tarihinde müzakere edildi ve mektep yazı hocalığına tayini istenen Süleyman Sami Efendi'nin tasdikli rika ve sülüs elyazısı örneklerinin mahallinden talep edilmesine karar verildi.⁷³ Akabinde Maarif Nezareti'ne, mahallinden Süleyman Sami Efendi'nin sülüs ve rika elyazısı örnekleri gönderildi. Elyazısı örnekleri, Maarif Nezareti tarafından uygun bulundu ve Süleyman Sami Efendi, Gebze Erkek Rüştiye Mektebi yazı hocalığına tayin olundu.⁷⁴

Süleyman Sami Efendi'nin rüştiye mektebi yazı muallimliğine tayini ile birlikte, kendisine sülüs ve rika yazıları muallimlikleri için 60'ar kuruştan 120 kuruş maaş tahsis edilmişti. Ancak zamanla mektep öğrencilerinin sülüs hattından mahrum kaldığı anlaşıldı. Bu durum, yani mektepte sülüs yazısı muallimi olmadığı hususu, Maarif Nezareti'ne mahallinden ihbar edildi. Bunun üzerine Maarif Nezareti, konuyu Mekâtib-i Rüştiye İdaresi'ne havale etti. İlgili idare, mektepte ayrıca sülüs hocası olmadığı iddiasının doğru olup olmadığına, doğru ise hüsn-i hatt erbabından münasip olanlarla mektep mualliminin yazı örneklerinin hızlıca gönderilmesi hususunun Şehremaneti'ne bildirilmesini 7 Eylül 1890 tarihinde kararlaştırdı.⁷⁵

1898-1904 yılları arasında Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'nde yazı hocası Ahmet Hamdi Efendi idi.⁷⁶

Bevvâblar

Bevvâblar, daima mektepte bulunarak, öğrencilerin ayakkabılarını ve eşyalarını muhafaza ederler ve tatil dönüşünde mekteplerin temizlenmesinde hademeye yardımcı olurlardı.⁷⁷

1889 yılının ilk aylarında Gebze Erkek Rüştiye Mektebi bevvâblığı görevini Mustafa Ağa vekâleten yapmakta idi. Mustafa Ağa, ihtiyarlığı sebebiyle bu görevi îfâda güçlük çekmeye başladı. Bu sebeple yerine, vekâleten Kadri Baba tayin edildi. Bevvâb Kadri Baba'nın memuriyeti, kısa süre sonra Maarif Nezareti tarafından tasdik edildi.⁷⁸ Maarif Nezareti, bu

70 BOA. MF. MKT. 85/5, 27 Ekim 1884/7 M 1302.

71 BOA. MF. MKT. 85/5, 27 Ekim 1884/7 M 1302.

72 BOA. MF. MKT. 100/110, 1 Eylül 1888/24 Z 1305.

73 BOA. MF. MKT. 100/110, 1 Eylül 1888/24 Z 1305.

74 BOA. MF. MKT. 106/15, 5 Şubat 1889/4 C 1306.

75 BOA. MF. MKT. 120/79, 10 Eylül 1890/25 M 1308.

76 1898-1899/H.1316 *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, Matbaa-ı Amire, Dârü'l-Hilâfetü'l-'A1iyye, 1316, s. 774-775; 1899-1900/H.1317 *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, Matbaa-ı Amire, Dârü'l-Hilâfetü'l-'A1iyye, 1317, s. 869; 1900-1901/H.1318 *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, Matbaa-ı Amire, Dârü'l-Hilâfetü'l-'A1iyye, 1318, s. 965; 1901-1902/H.1319 *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, Matbaa-ı Amire, Dârü'l-Hilâfetü'l-'A1iyye, 1319, s. 298; 1903-1904/H.1321 *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, Asr Matbaası, Dârü'l-Hilâfetü'l-'A1iyye, 1321, s. 276.

77 Mahmud Cevad İbn-i Eş-Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmiyye...*, s. 357.

78 BOA. MF. MKT. 107/19, 9 Mart 1889/7 B 1306.

tasdik kararını, 21 Temmuz 1888 tarihli umumi tebliğ gereğince bevvâb tayinleri için Maarif Nezareti'nden izin almaya gerek olmadığı ve bevvâblarla hademelerin sadece istihdam tarihlerinin bildirilmesinin yeterli olduğu malumatı ile birlikte Şehremaneti'ne bildirdi.⁷⁹ Daha sonraki tarihlerde Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'nde istihdam edilen bevvâbların değiştiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1895 yılında Gebze Erkek Rüştiye Mektebi bevvâbı, Hâfız Hilmi Efendi idi. Bevvâb Hâfız Hilmi Efendi, Gebze Kaymakamlığı'na bir arzuhal vererek, 60 kuruş maaş aldığını, bu maaşla maişetini temin edemediğini ifade etti ve maaşının emsali gibi 150 kuruşa çıkarılmasını talep etti. Gebze Erkek Rüştiye Mektebi muallim-i evveliği de bevvâb Hâfız Hilmi Efendi'nin görevini layıkıyla yaptığını, maaşından başka gelirinin bulunmadığını, kendisinin muhacirînden ve fukarâdan olduğunu Gebze Kaymakamlığı'na bildirdi.⁸⁰ Bu arzuhal, Gebze Kazası İdare Meclisi, 4 Aralık 1895 tarihinde müzakere etti ve zam yapılmak suretiyle Hâfız Hilmi Efendi'nin maaşının 150 kuruşa çıkarılmasını münasip buldu. Akabinde konuyu, Gebze Kaymakamlığı Şehremaneti'ne, Şehremaneti de 15 Aralık 1895 tarihinde Maarif Nezareti'ne bildirdi.⁸¹ Neticede konuyu, Maarif Nezareti, Muhasebe Kalemi mütalaa etti ve bütçe haricinde memur maaşlarına zam yapılmasının irade ile yasak olduğunu ifade etti. Akabinde de Şehremaneti vasıtasıyla mahalline 7 Ocak 1896 tarihinde aynı doğrultuda malumat verildi.⁸² Hâfız Hilmi Efendi, Gebze Erkek Rüştiye Mektebi bevvâblığı görevini uzun yıllar icra etti. Görevi, 14 Nisan 1905 yılında eceliyle vefatına kadar devam etti. Vefatı üzerine yerine, Sultan Orhan Cami-i Şerifi müezzini Hasan Efendi tayin edildi. Bu tayinde kendisinin talebi de dikkate alındı.⁸³ Gebze Kaymakamlığı, 30 Mayıs 1905 tarihinde, idare meclisi mazbatası ile Hasan Efendi'nin rüştiye mektebi bevvâblığına tayininin tasdik edilmesini Şehremaneti'ne, o da Maarif Nezareti'ne bildirdi. Bu tayini, Maarif Nezareti de münasip buldu ve Hasan Efendi'nin göreve başlama tarihinin bildirilmesini Şehremaneti vasıtasıyla Gebze Kaymakamlığı'na emretti.⁸⁴ Gebze Kaymakamlığı, Maarif Nezareti'ne 10 Eylül 1905 tarihinde cevap vererek, Hasan Efendi'nin 30 Mayıs 1905 tarihinde görevine başladığını bildirdi.⁸⁵ Hasan Efendi'ye söz konusu tarihten itibaren ödenmesi gereken maaşları, nizama aykırı bir şekilde ödenmedi. Hasan Efendi'nin şikâyeti üzerine meseleyi tetkik eden Maarif Nezareti, Muhasebe Kalemi, söz konusu maaşların acilen ödenmesi gerektiğine karar verdi.⁸⁶ Maarif Nezareti, gereğini, 7 Aralık 1905 tarihinde, Gebze Kaymakamlığı'na ve maaşları ödeyen Ziraat Bankası Şubeleri'nin bağlı olduğu Ticaret ve Nâfia Nezareti'ne bildirdi.⁸⁷

Mektep Binaları ve Yapılan Harcamalar

Gebze Erkek Rüştiye Mektebi binası, 1890'lı yıllarda ahalinin maddî yardımlarıyla yeniden inşa edildi. Daha önceki yıllardaki rüştiye mektebi binalarına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. İnşaatla birlikte yeni mektep binasının bazı eksiklikleri tamamlanamadı. Bunun yanında kısa süre sonra yeni binanın bazı mahallerinin tamire ihtiyacı olduğu görüldü. Mektebin muallim-i evveli, Gebze Kaymakamlığı'na bir tezkire göndererek, muallim-i sâni odasının döşeme tahtalarının tamamlanmasını, dershane'nin tamirini ve merdiven taşlarının değiştirilmesini talep etti.⁸⁸ Bunun üzerine belediye tarafından 18 Temmuz 1901 tarihinde mektepte keşif gerçekleştirildi. Bu keşifte, söz konusu eksikliklerin giderilebilmesi için 847 kuruşa ihtiyaç olduğu anlaşıldı.⁸⁹ Gebze Kazası İdare

79 BOA. MF. MKT. 108/98, 4 Mayıs 1889/4 N 1306.

80 BOA. MF. MKT. 300/47, 7 Ocak 1896/21 B 1313.

81 BOA. MF. MKT. 300/47, 7 Ocak 1896/21 B 1313.

82 BOA. MF. MKT. 300/47, 7 Ocak 1896/21 B 1313.

83 BOA. MF. MKT. 876/72, 22 Ağustos 1905/20 C 1323.

84 BOA. MF. MKT. 876/72, 22 Ağustos 1905/20 C 1323.

85 BOA. MF. MKT. 876/71, 22 Ağustos 1905/20 C 1323.

86 BOA. MF. MKT. 897/42, 8 Aralık 1905/10 L 1323.

87 BOA. MF. MKT. 897/42, 8 Aralık 1905/10 L 1323.

88 BOA. MF. MKT. 589/47, 6 Kasım 1901/24 B 1319.

89 BOA. MF. MKT. 589/47, 6 Kasım 1901/24 B 1319.

Meclisi, konuyu müzakere etti ve söz konusu meblağın tahsis edilmesini kararlaştırdı. Bu kararı Gebze Kaymakamlığı, Şehremaneti vasıtasıyla 10 Ağustos 1901 tarihinde Maarif Nezareti'ne bildirdi. Maarif Nezareti'nin cevap vermemesi üzerine Gebze Kaymakamlığı 17 Ekim 1901 tarihinde gereğini Maarif Nezareti'ne tekrar bildirdi. İnşaat mevsimi geçmeden 847 kuruşun tahsis edilmesini istedi.⁹⁰ Neticede Meclis-i Maarif ve Muhasebe Kalemî, 847 kuruşun, 1317 (14 Mart 1901-13 Mart 1902) yılı bütçesindeki inşaat tertibinden mahsup edilmesine karar verdi. 6 Kasım 1901 tarihinde Maarif Nezareti, Şehremaneti vasıtasıyla Gebze Kaymakamlığı'na gereğini bildirdi.⁹¹ 847 kuruş rüştiye mektebinin tamirine sarf edildi. Rüştiye mektebi binasının eksiklikleri giderildi. Gebze Kaymakamlığı Mal Müdürlüğü, sarf senedini Maarif Nezareti'ne gönderdi. Maarif Nezareti, Muhasebe Kalemî, senedi tetkik etti. Yapılan işlemleri ve harcamaları usulüne uygun buldu.⁹²

Yaklaşık 4 yıl sonra Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'nin kiremitlik mahalleri, tamire muhtaç hale geldi. Ayrıca mektepte, öğrencilere mahsus yeni bir yemekhane inşasına ihtiyaç duyuldu. Zemin katın da tamirine ihtiyaç hissedildi. Bu durumu, rüştiye mektebi muallim-i evvelliği, Gebze Kaymakamlığı'na bildirdi. Gebze Kaymakamlığı 5 Şubat 1905 tarihinde Maarif Nezareti'nden, söz konusu tamirat ve inşaat için ihtiyaç duyulan 1745 kuruşun maarif hisse-i ianesinden sarfı için izin istedi.⁹³ Bu talebe, Maarif Nezareti, 20 Mart 1905 tarihinde cevap verdi. Öncelikle tamiratın kaç kuruşa mal olacağını tayini için yeniden keşif yapılmasını, akabinde münâkasaya konularak, inşaatın ve tamiratın emâneten mi yoksa ihâleten mi yaptırılmasının daha uygun olacağını belirlenmesini⁹⁴, ayrıca tasdikli evrakın yerel rayiç pusulası ile birlikte gönderilmesini emretti.⁹⁵

Bunun üzerine ebniye kalfalarından Kara Dimitri Kalfa'ya yeniden keşif yaptırıldı. Kara Dimitri, rüştiye mektebinin tamiri, yeni olarak inşa olunacak yemekhane ve zemin kat tamiri için bir keşif raporu hazırladı. Mektebe ilave olunacak ve yeni inşa edilecek yemekhane için inşaat malzemesi bedelini 1327 kuruş, 20 pare; dersane tamiri için inşaat malzemesi bedelini 937 kuruş, 20 pare; mektebin zemin kat tamiri için inşaat malzemesi bedelini 765 kuruş olarak hesapladı. Böylece toplam masraf bedelini, 3030 kuruş olarak tespit etti.⁹⁶

Hazırlanan keşif raporu üzerine tamirat ve inşaat münâkasaya (açık eksiltmeye) konuldu. Ancak talip zuhur etmedi. Bu durum, tamirat ve inşaat bedelinin az olmasından kaynaklandı. Gebze Kaza İdare Meclisi, tamiratın ve inşaatın Kaza İdare Meclisi'nden ve Belediye Meclisi'nden birer üyenin nezaretinde emâneten yaptırılmasının uygun olacağını kararlaştırdı ve keşif raporunu tasdik etti.⁹⁷ Gebze Kaymakamlığı, bu kararı, 4 Haziran 1905 tarihli tahrirat ile Maarif Nezareti'ne bildirdi.⁹⁸ Maarif Nezareti'ne ulaşan evrak, Muhasebe Kalemî'ne havale edildi. Bu kalem de keşif evrakını, tetkik için Maarif Nezareti Mimarlık Kalemî'ne gönderdi.⁹⁹ Nezaret Mimarlık Kalemî, malzeme fiyatlarını ve tamiratın azalar nezaretinde emâneten yaptırılmasını uygun buldu. Muhasebe Kalemî ise 3030 kuruşun, olumsuz malî şartlar sebebiyle önceki yıllara ait maarif hissesi bakayâsı tahsilâtından

90 BOA. MF. MKT. 589/47, 6 Kasım 1901/24 B 1319.

91 BOA. MF. MKT. 589/47, 6 Kasım 1901/24 B 1319.

92 BOA. MF. MKT. 677/15, 5 Ocak 1903/5 L 1320.

93 BOA. MF. MKT. 840/16, 20 Mart 1905/13 M 1323.

94 Osmanlı Devleti'nde devlet işleri, iki şekilde yaptırılırdı. Bunlardan ilki, bir işin, devlet memurları tarafından yapılmasıydı. Buna emâneten idare denirdi. İkincisi ise ihâleten idare idi. Buna göre devlet işleri özel sektöre yaptırılırdı. Bu da iki şekilde olurdu. İlki münâkasa usulü idi. Buna göre bir devlet işi, tavan fiyattan ihaleye çıkarılır, en az fiyatı verene o iş yaptırılırdı. Buna münâkasa usulü denirdi. Diğerisi ise müzâyede usulü idi. Buna göre de bir iş için taban fiyat belirlenir. En fazla fiyatı veren işi alırdı. Buna da müzâyede usulü denirdi. Devlet, daha ziyade alımlarda münâkasa usulünü, satımlarda müzâyede usulünü kullanırdı.

95 BOA. MF. MKT. 840/16, 20 Mart 1905/13 M 1323.

96 BOA. MF. MKT. 840/16, 20 Mart 1905/13 M 1323.

97 BOA. MF. MKT. 840/16, 20 Mart 1905/13 M 1323.

98 BOA. MF. MKT. 840/16, 20 Mart 1905/13 M 1323.

99 BOA. MF. MKT. 840/16, 20 Mart 1905/13 M 1323.

karşılanmasını kararlaştırdı.¹⁰⁰ Akabinde Maarif Nezareti, Gebze Kaymakamlığı'na, aynı doğrultuda bilgi verdi.¹⁰¹

Bu tamir ve inşaat teşebbüsü, malî nedenlerle gerçekleştirilemedi. Nitekim benzer bir tamir ve inşa teşebbüsü, 1908 yılında tekrar gündeme geldi. Bu tamirat ve inşaat için Maarif Nezareti'nden tekrar tahsisat istendi. Maarif Nezareti, 20 Temmuz 1908 tarihli emirname ile Gebze Kaymakamlığı'na, tahsisi istenen 3000 küsur kuruşun geçmiş yıllara ait emlak vergisi maarif hissesi bakayâsının tahsilâtından karşılanmasını bildirdi. Bunun üzerine Gebze Kazası Mal Kalemi (Müdürlüğü), ilgili meblağın, bu şekilde karşılanmasının mümkün olmadığını kaymakamlığa arz etti. Neticede konuyu, Gebze Kaza İdare Meclisi müzakere etti. Meclis; rüştiye mektebi binasının eksiklerinin hâlâ giderilemediğini, gereksinim duyulan tamiratın yapılamadığını, bu takdirde mektep binasının kısa süre sonra kullanılmayacak bir hâlâ geleceğini, tamiratın kış mevsimi gelmeden yapılması gerektiğini ifade etti. Gerekli masrafin içinde bulunulan yılın maarif hisse-i ianesi hâsîlatından sarfına müsaade edilmesini kararlaştırdı.¹⁰²

Mektebin ve Öğrencilerin Eğitim-Öğretim Materyali İhtiyacının Temini

Maarif Nezareti, rüştiye mekteplerine çeşitli tarihlerde eğitim-öğretim materyali gönderdi. Nitekim Gebze Erkek Rüştiye Mektebi muallim-i evvel vekâleti, coğrafya derslerinde kullanılan haritaların noksan olduğunu, mektepte Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne, Amerika ve Avustralya haritaları ile küre-i musattahanın bulunmadığını ifade ederek, bu eksikliklerin giderilmesini istedi. Bunun üzerine Gebze Kaymakamlığı, Şehremaneti'ne, Şehremaneti de 17 Ocak 1900 tarihinde Maarif Nezareti'ne gereğini bildirdi.¹⁰³ Maarif Nezareti, kısa süre sonra söz konusu materyalleri mektebe gönderdi.¹⁰⁴

Maarif Nezareti, belirli aralıklarla rüştiye mekteplerine çeşitli tür ve sayıda kitaplar da gönderdi. Nitekim Gebze Kaymakamlığı, Maarif Nezareti'nden, 13 Ekim 1901 tarihinde, fakir öğrencilere dağıtılmak üzere kitap gönderilmesini istedi. Bu talep üzerine Maarif Nezareti, elli yedi adet kitap ve risaleyi, Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'ne gönderdi.¹⁰⁵

Maarif Nezareti, rüştiye mekteplerine, programa dâhil dersler için seçilen kitapların isimlerinin ve fiyatlarının yer aldığı listelerden de gönderdi. Böylece öğrenciler, derslerle ilgili kitaplardan haberdar edilmeye çalışıldı. Nitekim Maarif Nezareti, 7 Temmuz 1908 tarihinde, seçilen kitapların isimlerinin ve fiyatlarının yer aldığı on adet listeyi Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'ne gönderdi.¹⁰⁶

Sultan II. Abdülhamit, coğrafya derslerini öğrencilerin daha iyi öğrenmesi ve coğrafya konularının öğretmenler tarafından daha kolay öğretilmesi amacıyla erkek ve kız rüştiye mektepleri ile idâdî mekteplerine birer adet küre-i musanna'a gönderilmesini irade ile emretti. İrade üzerine Maarif Nezareti, gerekli sayıda küre-i musanna'a satın alarak okullara gönderdi. Bu çerçevede Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'ne de bir adet küre-i musanna'anın verilmesi kararlaştırıldı. Bu küre-i musanna'a, Maarif Nezareti'ne giden mektebin muallim-i evveli Mehmet Nazif Bey'e 11 Ekim 1908 tarihinde elden bizzat teslim edildi.¹⁰⁷

100 BOA. MF. MKT. 840/16, 20 Mart 1905/13 M 1323.

101 BOA. MF. MKT. 840/16, 20 Mart 1905/13 M 1323.

102 BOA. MF. MKT. 1082/43, 18 Kasım 1908/23 L 1326.

103 BOA. MF. MKT. 494/28, 18 Mart 1900/16 Za 1317.

104 BOA. MF. MKT. 494/28, 18 Mart 1900/16 Za 1317.

105 BOA. MF. MKT. 612/23, 6 Mart 1902/26 Za 1319.

106 BOA. MF. MKT. 1064/59, 8 Temmuz 1908/8 C 1326.

107 BOA. MF. MKT. 1081/35, 11 Kasım 1908/16 L 1326.

Öğrenci Mevcudu, Yılsonu Sınavları ve Sair Hususlar

1876 yılında Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'nde sadece on talebe vardı.¹⁰⁸ 1 Haziran 1884 tarihinde mektepteki öğrenci mevcudu yirmi üçtü.¹⁰⁹ Bu sayı, 27 Ekim 1884 tarihinde kırkı aştı.¹¹⁰ Öğrenci sayısında aynı yıl içinde görülen yaklaşık on yedi kişilik artış, mektebe yeni öğrencilerin kayıt yaptırılmalarından kaynaklandı. 1900'lü yıllarda mektepte yaklaşık 10-15 öğrenci vardı.¹¹¹ Kısaca mektepteki öğrenci sayısının fazla artmadığını, hatta az olduğunu söylemek mümkündür.

Rüştiye mekteplerinde öğrenciler üç farklı imtihana tabi tutulurdu. Bunlar, öğrenci kabul (dühûl) imtihanı, imtihan-ı husûsî ve imtihan-ı umûmî isimlerini taşırdı. İmtihan-ı husûsîyi, ders muallimleri, üç ayda bir yapardı. İmtihan-ı umûmî ise ders yılı sonunda, mektep idaresi tarafından belirlenen mümeyyizler vasıtasıyla, idareciler, ileri gelenler ve öğrenci velileri huzurunda gerçekleştirilirdi. İmtihan-ı umûmîde, öğrencilerin sınıfı geçmesi için her dersten en az dört alması ve not ortalamasının en az beş olması gerekirdi. İmtihan-ı umûmî neticelerinin, liste halinde Maarif Nezareti'ne gönderilmesi mecburi idi.¹¹²

Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'nde de belirtilen sınavlar gerçekleştirilmekteydi. Nitekim mektepte okuyan yirmi üç öğrencinin yılsonu sınavları, 1 Haziran 1884 tarihinde, Pazar günü, rüştiye mektebi binasında gerçekleştirildi. Öğrencilere, mümeyyizler Arabî, Ta'lim-i Fârisî, Medhal-i Kavâ'id, Hisâb, Hatt-ı Rik'a, İnşâ, Kısas-ı Enbiyâ, Risâle-i Ahlak, 'İlm-i Hâl, Dürr-i Yektâ, Kurân-ı Kerîm derslerinden şifahî sorular sordu.¹¹³ Gebze Kazası İdare Meclisi azaları, memurlar ve öğrenci velileri huzurunda yapılan imtihan sonuçları, liste halinde Şehremaneti vasıtasıyla Maarif Nezareti'ne gönderildi. Aynı tarihte mektebe yeni başlayacak (dâhil-i sınıf olacak) on bir nefer mülâzim de kabul (dühûl) imtihanına tabi tutuldu. Bu öğrencilerin de isimleri liste halinde Maarif Nezareti'ne bildirildi.¹¹⁴

1883 yılı, yılsonu imtihanı da Haziran ayı içinde yapıldı. Bu imtihan da mektepte, önceki yıllarda olduğu gibi, kazadaki devlet memurlarının, eşrâfın ve öğrenci velilerinin huzurunda gerçekleştirildi. İmtihan sonunda talebelerin derslerden aldıkları notlar, mektep muallim-i sâni'si Tevfik Efendi tarafından imtihan cetveline kaydedildi ve bu cetvel, Maarif Nezareti'ne gönderildi.¹¹⁵

Mevzuat gereği, rüştiye mektepleri her üç ayda bir hülâsa-ı devam ve her öğretim yılı sonunda yılsonu imtihan cetvellerini, Maarif Nezareti'ne göndermek zorundaydı. Nitekim 1906 yılında Kartal, Şile ve Gebze Erkek Rüştiye Mektepleri'nin, imtihan-ı umûmî ve hülâsa-ı devam cetvellerini zamanında göndermedikleri ya da eksik gönderdikleri tespit edildi. Bu sebeple Maarif Nezareti, ilgili cetvellerin acilen gönderilmesini 26 Haziran 1906 tarihinde Şehremaneti'ne emretti. Yapılan incelemeler neticesinde Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'nin 1321 (14 Mart 1905-13 Mart 1906) yılına ait iki adet hülâsa-ı devam, 1321 (14 Mart 1905-13 Mart 1906) ve 1322 (14 Mart 1906-13 Mart 1907) yıllarına ait yılsonu sınav cetvellerinin doğrudan Maarif Nezareti'ne teslim edildiği anlaşıldı. Bunun üzerine Gebze Kaymakamlığı, Şehremaneti'ne, Şehremaneti de Maarif Nezareti'ne, gerekli malumatı verdi.¹¹⁶

108 1876-1877/H.1293 Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-ı Amire, Dersaadet, s. 145.

109 BOA. MF. MKT. 83/94, 9 Haziran 1884/14 Ş 1301.

110 BOA. MF. MKT. 85/5, 27 Ekim 1884/7 M 1302.

111 BOA. MF. MKT. 504/15, 15 Mayıs 1900/15 M 1318.

112 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, 2009, s. 236; Mahmud Cevad İbn-i Eş-Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmîyye...*, s. 362-365.

113 BOA. MF. MKT. 83/94, 9 Haziran 1884/14 Ş 1301.

114 BOA. MF. MKT. 83/94, 9 Haziran 1884/14 Ş 1301.

115 BOA. MF. MKT. 81/28, 30 Haziran 1883/24 Ş 1300.

116 BOA. MF. MKT. 936/27, 18 Haziran 1906/25 R 1324.

Maarif Nezareti, rüştiye mekteplerinin ihtiyaç duyduğu bazı sarf malzemeleri ile matbu evrakı da belirli aralıklarla göndermekteydi. Nitekim bu çerçevede Maarif Nezareti, Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'ne, Şehremaneti vasıtasıyla 1893 yılında yirmi adet hülâsa-ı devam cetveli gönderdi.¹¹⁷

Maarif Nezareti, rüştiye mekteplerine sadece kırtasiye ve sarf malzemesi göndermekle kalmadı. Aynı zamanda rüştiye mekteplerinin yakacak masraflarını da karşıladı. Bu çerçevede Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'ne yakacak ve saire masrafı için yıllık 400 kuruş tahsisat ayrıldı. Bu tahsisat, Ziraat Bankası Şubesi Memurluğu tarafından sarf edilmekteydi.¹¹⁸ Daha sonra bu tahsisatın, yakın olması sebebiyle Maarif Nezareti Veznesi tarafından ödenmesine karar verildi.¹¹⁹ Buna göre; satın alınacak yakacak malzemesinin cins ve miktarı ile bedelleri mektep muallimliği tarafından tanzim edilecek senedin üst tarafına yazılacak, bu senedin alt tarafı belediye ve kaza idare meclisleri tarafından onaylanacak,¹²⁰ daha sonra bu senet, Maarif Nezareti'ne gönderilecek ve Maarif Nezareti Veznesi tarafından ödeme yapılacaktı. Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'nin yıllık 400 kuruşluk yakacak ve saire tahsisatı, 1890'lı yıllardan itibaren bu şekilde harcanmaya başlandı.¹²¹

Sonuç

Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'nin, 1869 tarihli Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nin yayınlanmasını müteakiben faaliyete geçtiği anlaşılmaktadır. Mektep, Şehremaneti'ne mülhak kazalar arasında yer alan Gebze'deki modern eğitim kurumlarından biriydi. Gebze Kazası'nda yaşayan çocuklara, eğitim yoluyla yükselme imkânı veren başlıca vasitalardandı.

Mektepteki eğitim-öğretim faaliyetleri, muallim-i evvel, muallim-i sâñî ve yazı muallimi tarafından îfâ edildi. Mektepte, ayrıca bir de bevâb görev yaptı. Bir ara, muallim-i sâñîlik kaldırıldı. 1895 yılında ilk olarak mektebe muallim-i evvel tayin edildi. Sık sık muallim-i evvellik görevi, vekâleten yerine getirildi. Bunda hem muallim bulmakta zorluk yaşanması, hem de malî sebepler etkili oldu. Mektep binaları da sorun olarak varlığını sürdürdü. Nitekim Gebze Erkek Rüştiye Mektebi binası, ahalinin yardımlarıyla yeniden inşa edildi. Bunda, Osmanlı kamu maliyesinin içinde bulunduğu olumsuz durumun etkilerinin söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Mektep binalarının sık sık tamirleri de gündeme geldi.

II. Abdülhamit Dönemi'nde, Maarif Nezareti, Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'ne çeşitli maddî katkılarda bulundu. Bu çerçevede defterler, çeşitli matbu evrak ile ders materyalleri gönderdi. Hatta fakir öğrencilere kitap yardımında bulundu. Yine coğrafya derslerinin daha verimli geçmesi için haritalar ve yerküreler gönderdi.

Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'ndeki öğrenci sayısı fazla bir artış göstermedi. Bu durumun, rüştiye mektebine rağbetin düşük olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Yine bunda, demografik faktörlerin etkileri de düşünülebilir. Mektepteki öğrenci sayısının az olması, öğretim kadrosunun sınırlı kalmasına da sebep oldu. Zira mektebe, ilk olarak 1895 yılında muallim-i evvel tayin edildi. Mektebe muallim-i sâñî ise hiçbir zaman tayin edilmedi.

Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'ndeki eğitim-öğretimin, İstanbul'a çok yakın bir yerde olmasına rağmen, düzenli bir şekilde devam etmediğini söylemek mümkündür. Nitekim mektep, bir ara dört ay, bir ara da sekiz ay kapalı kaldı. Bunlarda, muallimlerin hastalanmaları ve görev yerlerini terk etmeleri gibi sebepler etkili oldu.

117 BOA. MF. MKT. 170/81, 5 Haziran 1893/20 Za 1310.

118 BOA. MF. MKT.195/91, 12 Şubat 1894/6 Ş 1311; BOA. MF. MKT. 253/53, 3 Nisan 1895/7 L 1312.

119 BOA. MF. MKT.195/91, 12 Şubat 1894/6 Ş 1311; BOA. MF. MKT. 253/53, 3 Nisan 1895/7 L 1312.

120 BOA. MF. MKT.195/91, 12 Şubat 1894/6 Ş 1311.

121 BOA. MF. MKT.195/91, 12 Şubat 1894/6 Ş 1311; BOA. MF. MKT. 253/53, 3 Nisan 1895/7 L 1312.

II. Abdülhamit döneminde memur maaşları, Osmanlı kamu maliyesinin içinde bulunduğu olumsuz şartlar sebebiyle yeterli değildi. Nitekim Gebze Erkek Rüştîye Mektebi'nde çalışan personel, maaşlarının yetersizliğini belirli aralıklarla dile getirdi. Mektep personelinin bazıları, maaşlarına zam yapılmasını, bazıları da daha ucuz bir yere tayin edilmelerini talep ettiler.

KAYNAKÇA

Araştırma Eserleri

- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, 14. Baskı, Ankara 2009.
- Kodaman, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1999.
- Mahmud Cevad İbn-i Eş-Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Târîhçe-i Teşkilât ve İcrââtı*, Matba'a-ı Âmire, Dersaadet 1338.
- Somel, Selçuk Akşin, "Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler", *150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 2007, s. 61-84.
- Somel, Selçuk Akşin, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908), İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, Osman Yener (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- Ünal, Uğur, *Meclis-i Kebîr-i Maârif 1869-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

Mevzuat

- 4 Temmuz 1869/24 Cemâzî'e'l-ewvel 1286 Tarihli Ma'ârif-i Umûmiye Nizâm-nâmesi, *Düstur*, I. Tertib, 2. Cilt, Matbaa-ı Âmire, Dersaadet 1289, s. 184-219.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Maarif Nezareti, Mektûbî Kalemi Belgeleri

- MF. MKT. 100/110, 1 Eylül 1888/24 Z 1305; MF. MKT. 106/15, 5 Şubat 1889/4 C 1306; MF. MKT. 1064/59, 8 Temmuz 1908/8 C 1326; MF. MKT. 107/19, 9 Mart 1889/7 B 1306; MF. MKT. 108/98, 4 Mayıs 1889/4 N 1306; MF. MKT. 1081/35, 11 Kasım 1908/16 L 1326; MF. MKT. 1082/43, 18 Kasım 1908/23 L 1326; MF. MKT. 12/12, 4 Temmuz 1873/8 Ca 1290; MF. MKT. 120/79, 10 Eylül 1890/25 M 1308; MF. MKT. 125/46, 21 Ocak 1891/10 C 1308; MF. MKT. 170/81, 5 Haziran 1893/20 Za 1310; MF. MKT. 208/30, 28 Mayıs 1894/23 Za 1311; MF. MKT. 253/53, 3 Nisan 1895/7 L 1312; MF. MKT. 289/21, 21 Ekim 1895/2 Ca 1313; MF. MKT. 290/40, 2 Kasım 1895/14 Ca 1313; MF. MKT. 300/47, 7 Ocak 1896/21 B 1313; MF. MKT. 401/19, 23 Haziran 1898/3 S 1316; MF. MKT. 418/52, 15 Ekim 1898/29 Ca 1316; MF. MKT. 420/14, 27 Ekim 1898/11 C 1316; MF. MKT. 422/22, 10 Kasım 1898/25 C 1316; MF. MKT. 425/15, 26 Kasım 1898/12 B 1316; MF. MKT. 425/41, 1 Aralık 1898/17 B 1316; MF. MKT. 454/1, 27 Haziran 1899/17 S 1317; MF. MKT. 459/12, 6 Ağustos 1899/28 Ra 1317; MF. MKT. 462/11, 25 Ağustos 1899/17 R 1317; MF. MKT. 473/39, 24 Ekim 1899/18 C 1317; MF. MKT. 48/149, 17 Mayıs 1877/4 Ca 1294; MF. MKT. 494/28, 18 Mart 1900/16 Za 1317; MF. MKT. 504/15, 15 Mayıs 1900/15 M 1318; MF. MKT. 506/59, 8 Haziran 1900/9 S 1318; MF. MKT. 51/118, 8 Eylül 1877/29 Ş 1294; MF. MKT. 541/37, 20 Aralık 1900/27 Ş 1318; MF. MKT. 55/123, 29 Nisan 1878/26 R 1295; MF. MKT. 55/23, 10 Nisan 1878/7 R 1295; MF. MKT. 55/35, 10 Nisan 1878/7 R 1295; MF. MKT. 562/4, 6 Haziran 1901/18 S 1319; MF. MKT. 573/4, 13 Ağustos 1901/27 R 1319; MF. MKT. 587/25, 25 Ekim 1901/12 B 1319; MF. MKT. 589/47, 6 Kasım 1901/24 B 1319; MF. MKT. 592/55, 3 Aralık 1901/21 Ş 1319; MF. MKT. 612/23, 6 Mart 1902/26 Za 1319; MF. MKT. 630/19, 30 Mayıs 1902/21 S 1320; MF. MKT. 646/45, 27 Temmuz 1902/20 R 1320; MF. MKT. 677/15, 5 Ocak 1903/5 L 1320; MF. MKT. 81/28, 30 Haziran 1883/24 Ş 1300; MF. MKT. 817/2, 6 Aralık 1904/28 N 1322; MF. MKT. 82/42, 7 Aralık 1883/6 S 1301; MF. MKT. 83/94, 9 Haziran 1884/14 Ş 1301; MF. MKT. 840/16, 20 Mart 1905/13 M 1323; MF. MKT. 85/5, 27 Ekim 1884/7 M 1302; MF. MKT. 876/71, 22 Ağustos 1905/20 C 1323; MF. MKT. 876/72, 22 Ağustos 1905/20 C 1323; MF. MKT. 879/30, 4 Eylül 1905/4 B 1323; MF. MKT. 88/45, 4 Kasım 1885/26 M 1303; MF. MKT. 897/42, 8 Aralık 1905/10 L 1323; MF. MKT. 936/27, 18 Haziran 1906/25 R 1324; MF. MKT.195/91, 12 Şubat 1894/6 Ş 1311.

Bâb-ı Âlî, Şûrâ-yı Devlet Belgeleri

- ŞD. 984/58, Tekâ'üd 6/192, 10 Kasım 1900/17 B 1318.

Sâlnâmeler

Maârif Sâlnâmeleri

- 1898-1899/H.1316 Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, Dârü'l-Hilâfetü'l-'A1iyye, 1316.
- 1899-1900/H.1317 Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, Dârü'l-Hilâfetü'l-'A1iyye, 1317.
- 1900-1901/H.1318 Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, Dârü'l-Hilâfetü'l-'A1iyye, 1318.
- 1901-1902/H.1319 Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, Dârü'l-Hilâfetü'l-'A1iyye, 1319.
- 1903-1904/H.1321 Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Asr Matbaası, Dârü'l-Hilâfetü'l-'A1iyye, 1321.

Devlet Sâlnâmeleri

- 1876-1877/H.1293 Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-ı Amire, Dersaadet.

EKLER

Ek I: Gebze Erkek Rüştiye Mektebi muallim-i evveli iken cinnet geçirmesi sebebiyle tedavi altına alınan Mehmet Emin Efendi'nin maaşının ailesine ödenmesi hakkında Gebze Kaymakamlığı'nın tahrirâtı

Gekbuze Kaymakâmlığı

Tahrîrât Kalemi

'Aded

91

Şehremânet-i Celîlesi Cânib-i Sâmişine

Devletlü Efendim Hazretleri

Gekbuze Kazâsı rüşdiye mektebi mu'allim-i evveli Mehmed Emin Efendi'ye cünûn 'ârız olmasından dolayı hükûmet-i mahaliyyece mûmâ-ileyh Dârü's-şifâ'ya gönderilerek ma'âş kat' idildiğinden ve kendileri hâl-i sefâletde kaldıklarından bahsle şifâ-yâb oluncaya kadar ma'âşının tesviyesi vâlidesi Zelfihâ imzâsıyla virilen 'arz-ı hâl üzerine mu'allim-i mûmâ-ileyhin illet-i mezkûreden dolayı icrâ-yı tekâ'üdü zarûrî olmağla bu cihetin Tekâ'üd Sanduku Nezâret-i Celîlesine iş'ârıyla beraber Şûrâ-yı Devlet kararı mûcebince 7 Nisan sene 1300 târîhinde şeref-vârid olan tezkire-i sâmiyyede me'mûrîn-i müstahdemeden icrâ-yı tekâ'üdü istid'âsında bulunanların tekâ'üd mu'âmelâtı ikmâl ve irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî istihsâl olunub da tekâ'üd ma'âş tahsîs olunmaksızın me'mûrîn ma'âşlarının kat' olunmaması iş'âr ve irâde buyurulduğundan işbu iş'âr-ı sâmiye tevfiikan mûmâ-ileyhin tekâ'üdü icrâ olununcaya kadar vazîfesi mu'allim-i sâni tarafından idâre olunarak ma'âşının tamâmen tesviyesi zımında Ma'ârif Nezâret-i Celîlesi'nin bu bâbdaki iş'ârına nazaran ifâ-yı muktezâsı şeref-mevrûd 4 Teşrîn-i evvel sene 314 târîhlü ve doksan üç numarolu emirnâme-i sâmilinde emr ve iş'âr buyurulmuş ve lede'l-havâle mûmâ-ileyhin Dârü's-şifâ'ya gönderildiğinden bir müddet sonra 'âilesinin ihtiyâcâtına mebnî ma'âş talebinde bulunmalarından itâ ve 'adem-i itâsı Der-sa'âdet mülhakât zirâ'at Şu'besine vukû' bulan 'arz ve istizân üzerine alınan emr-i cevâbîde şimdilik 'adem-i itâsı beyân ve iş'âr kılınmış ise de emirnâme-i 'anifü'l-'arzdân bahsle be-tekrâr 'arz ve istizân-ı keyfiyet idilmiş olduğu Zirâ'at Bank Kalemi'nden bâ-derkenâr ifâde kılınmış ve mûmâ-ileyhin vâlidesi bu kere de bi'l-mürâca'a zarûretlerinden bahsle icrâ-yı icâbını istihâm eylemiş

ve kendülerinin hâl-i sefâletleri de hakîkaten acınacak bir derecede bulunmuş olmağla ma'âşlarının sûret-i tesviyesi için kazâ zirâ'at bank kalemine bir an evvel me'zûniyet itâsı husûsunun lâzım gelenlere iş'âr-ı keyfiyet buyurulması mütevakkıf-ı re'y ve irâde-i celîle-i cenâb-ı emânet-penâhîleri bulunmuştur. Olbâbda emr û fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir. Fî 7 Cemâzî'e'l-âhir sene 316 ve Fî 10 Teşrîn-i evvel sene 314 Gekbuze Kaymakamı

BOA. MF. MKT. 418/52, 15 Ekim 1898/29 Ca 1316.

Ek II: Gebze Erkek Rüştiye Mektebi'nde, 1884 yılı imtihan-ı umûmîsinin yapıldığına dair kaymakam tarafından Şehremaneti'ne yazılan tahrirat

Şehremânet-i Celîlesi Cânib-i Celîlesine

109

Devletlü Efendim Hazretleri

Gekbuze mekteb-i rüşdiyesinin bin üç yüz senesiçün şehir-i hâl-i rûmînin yigirminci Pazar günü mütehattim-i zimmet-i 'ubûdiyetimiz olan da'vât-ı hazret-i pâdişâhî ba'de'l-îfâ imtihânları icrâ olunan yigirmi üç nefer şâkirdân ile dâhil-i sınıf olacak on bir nefer talebe ki cem'an otuz dört nefer şâkirdânın esâmîleriyle okudukları derslerden kazandıkları numaraları mübeyyin tanzîm olunan bir kit'a musaddak cedvel leffen takdîm-i hâki-pâ-yı sâmi-i hidiv-i efhemîleri kılındı. Kasaba-ı mezkûrun bir müddetden berü mesdûd bir hâle gelmiş ve talebesi dağılmış olan mekteb sâye-i terakkiyât-vâye-i hazret-i kîfî-i sitânîde hâl-i intizâma ircâ ve gayreti dermiyânla az vakt içinde okutdırılan derslerden talebe-i mevcûdenin me'mûlden efzûn olan terakkîleri ve îrâd idilen su'âllere itâ kılınan ecvibe hey'et-i hâzıranın bâ'is-i tahsîn ve takdîri olub zebân-ı ittifâk ile vecîbe-i zimmet-i 'ubûdiyyetden olan da'avât-ı hayriyyet-i âyât-ı cenâb-ı şehinşâhîye muvâzabet olundu. Ahvâl-i ma'rûzanın câlib-i memnûniyyet olacak râddeye îsâline mekteb-i mezkûr mu'allimi mekremetlü Hacı Halil Efendi dâîlerinin eser-i gayret-i mütemâdiyesinden ilerü gelüb kendülerinin şu hâlde şâyân-ı iltifât buldukları 'arz ve beyânına cüret kılınmış olmağın olbâbda emr û fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir Fî 9 Şa'bân sene 301 ve Fî 23 Mayıs sene 300

Kâ'i-makâm-ı Kazâ-ı Gekbuze

BOA. MF. MKT. 83/94, 9 Haziran 1884/14 Ş 1301.